

Богумил ХРАБАК

ХЕРЦЕГ-НОВИ У ДОБА ПРОПАСТИ МЛЕТАЧКЕ РЕПУБЛИКЕ И НАПОЛЕОНОВИХ РАТОВА

Кључне ријечи: Наполеон, Аустријанци, Руси, Французи, новска тврђава, Војновићи, генерал Мармон, владика Петар I Петровић

У време пропасти Млетачке Републике у Херцег-Новом није било кружока демократа, као у Будви и Котору, јер није било интелектуалаца патрицијског порекла, него је град нешто значио прометом сточарских и других производа. За време отоманске владавине, дуго је град био поморска база као и гусарско гнездо. Млечани су град заузели 1687. године. Пред крај млетачке власти било је извесних реформских захвата, тако да је (1792) комора у Новом прикључена комори у Котору.¹

Један занимљив догађај збио се у новској луци 1797. године. Брик Јована Бошковића, натоварен разном робом, укотвио се у новској луци. Спустио је млетачку заставу, која више није била призната у поморском саобраћају и закићено се турским барјаком; да би удовољио поморским правилима, Бошковић је поставио за заповедника брода место себе Петра Николиног, турског поданика. Брик је на пола пушчаног домета био нападнут од неколико барака на весла, које су припадале Рисну. Циљ напада био је пљачка четирију Ришњана, једног из Баошића и једног из Бијеле. Нападаци су већ заузели лађу, али су се огласили топови из Горње тврђаве са 8-9 хитаца. Старешина Топалске општине, Александар Војновић, захтевао је да Бошковић са бриком исплови из луке, праћен државном галеотом. Галеон је морао имати сто људи а он је имао само 60. Брик није отпловио 12 миља, него је стао испред лучког лукобрана. После тога се развила судска расправа око утврђивања чињеничког стања и да би се одредила казна и нападачима, и власнику брика и заповеднику галеоте. Случај је изнесен

¹ Државни архив у Задру, DT IX, N°3348; I. Pederin, Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797), Dubrovnik 1990, 77.

да би се приказала општа клима у граду, чији је начелник био Иван Л. Буровић, који је раније био аустријски генерални конзул у Албанији.²

Против аустријске окупације бунили су се нарочито Новљани, који су митрополиту Петру протестовали (2. маја) против намере Беча да поседне Боку.³ Пропаст млетачке државе значила је и неке промене у привредном животу.

Дотад су Бокелји радо одлазили да лове корале, а од тога времена њихове послове су преузели рибари Зларина код Шибеника.⁴

Аустријски генерал Матија барон Рукавина је 26. августа 1797. са 17 ратних и 8 транспортних лађа стигао из Задра и пристао је у Јазу, на граници Грбља и Будве. Ту се састао са митрополитом Петром I. После тога су отпловили у Будву, где је митрополит као предао Боку Которску Аустрији.⁵

У Херцег-Новом био је стациониран аустријски гарнизон који је зависио од војног заповедника генерала Томаса барона Брадија.⁶

Народ није пријатељски гледао на Аустрију, јер је насталим променама које је свет везивао за долазак ћесароваца, настала велика измена у пословном животу, посебно у поморској пловидби. Стога су Аустријанци опортунистички желели да управу града попуне домаћим људима. После Ивана Л. Буровића, заповедник града (1802) постао је Алојзије Буровић.⁷

Крајина Херцег-Новог имала је 1804. године, за време управе Боком Кавалкабоа, 8943 житеља.⁸ У вароши и околини нису се осетили немири због побуне у Грбљу 1802-1804. године.

У Херцег-Новом живео је домаћи гроф Ђорђе (Георгије) Војновић, још од млетачких времена познат као присталица руског двора. Служио је у руској војсци, дотеравши до чина мајора. Године 1804. живео је у Новом, пун амбиција. У писму цару у Шенбруну, генерал Бради је (4. септембра 1804) писао „Држим да он тачно зна шта се преговарало између Руса и Црногораца”. Војновић му је рекао

² М. Злоковић, Један догађај у херцеговској луци 17. јула 1797, Годишњак Поморског музеја у Котору II, 1959, 72.

³ Д. Вуксан, Десет година историје Црне Горе (1794-1803), „Записи”, књ. XXIII, Цетиње 1940. 11.

⁴ М. Савић, Наша индустрија и занати, III део, Сарајево 1923, 168.

⁵ Р. Butorac, Boka Kotorska nakon pada Mletačke Republike do Bečkog kongresa (1797-1815), „Rad JAZU” 264, Zagreb 1938, 163-64.

⁶ Вл. Ђорђевић, Исписи из бечких архива, Београд 1913, 247-48.

⁷ D. Klen - M. Strčić, Pisma Petra I Petrovića Njegoša, Zagreb 1990, 43.

⁸ Л. Томановић, Догађаји у Боки Которској од године 1797. до 1814, Дубровник 1922, 41.

да ће Црногорци добити организацију каква је дата јонским острвима, да ће Црногорци који су се налазили у руској војној служби постати чланови сената у Црној Гори, који би (6. марта 1805) прогласио руског цара за краља Илирије.⁹

Само коју недељу касније (октобра 1804) Црногорци су кренули на Нови. То је објавила француска штампа на основу вести добијене из Босне.¹⁰ Можда је неког покрета и било, али до напада на варош није дошло.

Првога октобра 1805. аустријски ухода дојавио је о плановима Петра I и бокелских Срба. Они су радили да помоћу Русије обнове своју стару државу (под називом Илирије), која би обухватала знатне територије, са којих би било могуће наоружати 200.000 људи способних за оружје. План је предвиђао да од Аустрије најпре буду обухваћени Херцег-Нови, Рисан, Луштица, Грбаљ и Паштровићи, Маине, Побори и Брајићи. У Русију су послати архимандрит Стеван Вучетић (Грбљанин) и Сава Љубиша (Паштровић), док је у Херцег-Новом радио бивши руски мајор Ђ. Војновић. Војновић је (крајем јуна) рекао да ће свет бити задивљен што ће се у садашњости догодити.¹¹ Аустријски обавештајни извјештај већ је 29. јануара 1805. наводио да се спрема устанак херцеговачке раје. Главни непријатељ Аустрије био је Ђ. Војновић.¹²

Последњих дана 1805. године, после закључења Пожунског мира, Бокелји су омогућили митрополиту Петру I да у друштву руског конзула Александра Ј. Мазуревског и царског изасланика Степана Санковског прими кључеве Херцег-Новог. Тим чином је Црна Гора спречила бечки двор да изврши своје обавезе на основу поменутог мировног споразума 13. фебруара 1806. Две црногорске колоне заузеле су Котор, Пераст, Нови и друге тврђаве у Боки. Владика је у Новом одслужио литургију, а народ је извесио руске барјаке. Ту је Санковски саопштио Петру I да је руски министар спољних послова Будберг послао владици новац за трошкове који су настали покретањем војске.¹⁴

⁹ Вл. Ђорђевић, Црна Гора и Русија (1784-1814), Београд 1914, 149-50. - Ђ. Војновић је 1805. из Дубровника једним руским бродом отпловио на Крф а затим у Русију са српским националним плановима (Грађа бечких архива, приредио Сл. Гавриловић, Београд 1985, 24-25 (29. августа 1805).

¹⁰ Француска штампа о Првом српском устанку, приредио Д. Јанковић, Београд 1959.

¹¹ Грађа из бечких архива о Првом српском устанку (1804-1810), књ. I, Београд 1949.

¹² Грађа бечких архива I, 13, 22 (29. VIII 1805), 23-4.

¹³ Ђ. Лабовић, Свети Петар I Цетињски, Београд 1994, 151.

¹⁴ Д. Лекић, Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784-1830), Цетиње 1950, 181, 212.

Почетком 1805. године стање у окружењу Херцег-Новог било је флуидно. Устанак у Шумадији и северозападној Србији деловао је на православну херцеговачку рају још 1804. године. Турци су успели да угуше устанак у Дробњацима, али не и да умире народ. Руски агенти Ивелић, Ђ. Војновић, Санковски и други одржавали су везу са поузданицима у Херцеговини, чак до Пиве, понекад и преко Дубровника. Почетком 1806. године одржао је састанак у граду св. Влаха архимандрит Гаговић, оптужен у Котору да је подгрејавао нерасположење према Французима.¹⁵ Гаговићу то није био напоран посао, с обзиром да је у црногорској и бокелској војсци било људи са херцеговачког подручја. Турске власти изгледа нису спречавале одлазак људи са своје територије, али је појава такве политичке имиграције љутила Французе.¹⁶ Од априла до септембра „сељацима” (Бокелји) су вређали Французе и узнемиравали њихове предње положаје. За одмазду, генерал Мармон је наредио да се спали више села као и сва предграђа Херцег-Новог.¹⁷

Са наступањем Наполеонових чета, навалили су и Црногорци. Настојећи да спрече француско поседање Боке Которске, Русија је утицала преко својих представника на митрополита Петра I да ступи у акцију у Боки и да утиче да се Бокелји придруже Црногорцима. Вицеадмирал руске средоземне флоте Д. Сењавин примио је наређење да крене у Јадранско море и помогне заузимање Боке Которске. Средином фебруара Црногорци су заузели у Херцег-Новом утврђења и састали се са руском поморском пешадијом која се ту искрцала. Затим су заједнички напредовали према Цавтату. Митрополит Петар I писао је Карађорђу (15/27. фебруара 1806), изразивши радост због успеха устаника у Србији и јављајући о својим припремама против Француза.¹⁸ Французи су већ 28. фебруара јавили о сукобима северно од Херцег-Новог са удруженим Црногорцима и Бокелјима.¹⁹ Пре тога, руски капетан Бели добио је (9. фебруара) задатак да са својим бродом, са две фрегате и једним скуном отплови у Херцег-Нови и ту се јави Ст. Санковском. Спајање са црногорским одредом од 2000 људи настало је под Херцег-Новим, а затим су Руси и Црногорци освојили два новска утврђења која су се још налазила у рукама Аустријанаца.²⁰ Благовремени

¹⁵ Ст. М. Димитријевић, Грађа за српску историју, „Споменик СКА” 53, 100.

¹⁶ Ј. Тошковић, Односи између Босне и Србије 1805-6 и бој на Мишару, Суботица 1927, 22.

¹⁷ Д. Лекић, Спољна политика, 211-12.

¹⁸ М. Вукићевић, Карађорђе, књ. II, Београд 1912, 368-69.

¹⁹ Мих. Гавриловић, Исписи из париских архива, Београд 1904, 29.

²⁰ П. Ковачевић, Флота адмирала Сењавина у нашим водама. Руска управа у Боки (од 28. јануара до августа 1807. год.), „Бока” III, Херцег-Нови 1971, 62-63.

долазак ескадриле капетана Белија спречио је Бокелје да наплате своје рачуне Аустријанцима. После поруке Петра I (21. фебруара) да ће јуришима освојити градове у Боки, аустријски командант је замолио Белија да испали један хитац из топова, да се нађе изговор, а он ће одмах без борбе предати кључеве утврђења. Црногорци су затим посели свих девет тврђава и сменили аустријски гарнизон.²¹

У манастиру Савини (марта 1806) митрополита и капетана Белија дочекало је 10.000 становника. Народ је положио заклетву верности руском цару. Тада су на тврђави „Шпањоли” освануле руске заставе. Сто и један топ са новских утврђења попутрили су поменуту заклетву салвом хитаца. Нешто касније се вицеадмирал Д. Сењавин (27. марта) са бродовима и поморском пешадијом сместио на обалама Боке. У писму руском амбасадору у Бечу, грофу Разумовском, Сењавин је јавио да се тада у Боки налазило 12.000 бораца, 400 пловних објеката наоружаних за борбу против гусара. Према Новом је у исто време било упућено 6000 Наполеонових војника.²² Аустријске уходе у Травнику известили су (11. марта) да је у Далмацији било 30.000 Француза и чак 50.000 Турака у Босни и Херцеговини као Наполеонових савезника, спремних да крену у Боку против Руса. Босански валија је са 1200 бораца кренуо у Никшић да би био ближе Црној Гори. Шестог марта један руски официр, прерушен оделом босанских Турака, упутио се у Босну, али је био откривен и затворен.²³ На обалама Боке појавили су се и енглески бродови, који су Русима помогли да спрече Французе да упадну у Боку.²⁴

У првој декади априла сенатори већ окупираног Дубровника су преко Ђорђа Војновића дотурили писмо за Д. Сењавина.²⁵ Митрополит Петар I са Црногорцима, Бокелјима и нешто Руса пошао је (21. маја) на Дубровник. Први судар био је код Цавтата, где су Французи сатерани у насеље. Сутрадан је дошао у помоћ мајор Забјелин са осам чета редовне руске војске. Борбе су настављене све до 25. маја, када су Французи напустили цели терен између Цавтата и Дубровника, утврђујући се на Бргату. Сењавин је тада бродовима заузео острво Локрум, према Дубровнику, а Петар I са својима и Русима кренуо је да узме Бргат. Француске и дубровачке војске било је 7000. Петог јуна отпочеле су огорчене борбе на свима деоницама ратишта. Део

²¹ Исто, 63.

²² Исто, 63-4.

²³ Списи бечких архива о Првом српском устанку, приредио А. Ивић, књ. IV, Суботица 1938, 267 (11. III 1806) (у даљем тексту: СБА)

²⁴ Исто, књ. III, Суботица 1937, 72.

²⁵ Дубровачка акта и повеље, сабрао Ј. Радонић, књ. V, Београд 1951; 675 (10.IV 1806).

Црногораца нападао је на ровове непосредно пред Дубровником. Кад су се на Бргату залепршале руске заставе, Французи су били приморани да се повуку у саме дубровачке зидине. Све зграде око Дубровника биле су опљачкане и спаљене, а у Гужу се налазило руско бродовље.²⁶

Француски генерал Тост повео је војску у лошем наступу према Боки, са задатком да ову прође и усмери се према Скадру и Албанији. Сједињени Руси, Црногорци па и Арбанаси, онемогућили су извршење те операције.²⁷ Покушај пробоја извео је 23. линијски пук, по при окршају код једне осматрачке станице француски гренадири били су потпуно сатрвени.²⁸ Видећи да руско-црногорска војска може бити и офанзивна, Французи су према Боки, дакле и у правцу Херцег-Новог, на брзину ископали и утврдили шанчеве.²⁹

У међувремену, 17. јуна, 22 лађе из Трста понеле су 2000 аустријских војника за Боку да ову преузму од Руса и предају је Французима. Крајем јуна у Ауершперговој ливници (у Крању) изливани су топови за Србијанце и Црногорце, који би били испоручени у Сиску свакако српским трговцима, што значи да би Црногорци добијали топове и преко Србијанаца; аустријске власти су међутим, забраниле предавање Србијанцима те испоруке наоружања.³⁰

Вицеадмирал Дмитриј Сењавин је под Херцег-Новим (25. јуна 1806) примио делегацију места и новске околине и њихов меморандум. Он је Новљанима одговарао прогласом преко новљанског епископа Арсенија (?) и засновао је нову војну сарадњу. Преко лета генерал Мармон је преузео територију до Молунта а своје батерије је поставио на Оштром Рту.³¹

Митрополит Петар I бавио се 20. јула/ 1. августа 1806. у Херцег-Новом, водећи Црногорце. Одатле се он јавио Правитељствујушћем совјету али тек 12/24. новембра 1806. године.³²

Присуство руске и црногорске војске активирало је православне Херцеговце који су се придружили Бокељима. Мармон се због тога тужио требињском паши, а он је непослушне поданике пренустио кажњавању Француза. Мармон је наредио да се спале околна села и

²⁶ Д. Вуксан, Петар I Петровић Његош и његово доба, Цетиње 1954, 153-54; Ј. Јовановић, Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње 1948, 176.

²⁷ СБА III, 174 (14.VI 1806).

²⁸ Исто, 174.

²⁹ Исто, 173.

³⁰ Исто, 239 (5.VII 1806), 231 (1. VII 1806), 285 (9. VIII 1806).

³¹ П. Ковачевић, нав. дјело, 73-4.

³² Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия, кн. I, Москва 1980, 258, 306.

предграђе Новог, што је одмах извршено.³³ После тога Французи су успели да преузму позиције на бојишту. Ту је било 20.000 њихових војника а боравили су у великом логору у Суторини. Владика Петар I повукао се у Мојдеж а Руси су остали у Херцег-Новом. При повлачењу Руса уништена је једна француска колона. Ноћу истога дана Мармон је оставио табор у Суторини са седам топова а са главнином се извукао у правцу Цавтата.³⁴ Помогнути топовима руске флотиле, Црногорци су наступили против Наполеонових трупа које су потерали према Дубровнику. Током септембра почеле су тешке борбе од Новог на север. Митрополит Петар заузео је Дебели Бријег. Заједничким снагама Французи су након тродневних бојева протерани до Цавтата. У сударима крајем септембра Руси су изгубили 800 људи а Французи, наводно, 3000 и 50 топова, било је заробљено 1300 војника и 47 официра.³⁵ У борбама 2/14-13/25. септембра било је 6000 Црногораца и Бокеља и 3000 Руса. Због наглог повлачења Француза, Петар I је (16/28 т.м.) заузео утврђени логор у Виталини. Кнез Сава Ивелић је са Ришњанима и Русима на јуриш освојио Вучје Ждријело.³⁶

Кад је Мармон сазнао да је Русима стигло појачање са Крфа, које се искрцало у Новом и спојило са 4000 Руса, он је на њих кренуо са 6000 људи. У бици 1. октобра он је савладао „словенску концентрацију”, 4000 Руса је убијено а 2000 заробљено, а многи су се подавили у мору. Предграђе Новог је поново (2. октобра) паљено по заповести генерала Вињола.³⁷

Кад су аустријски мировни делегати на челу са генералом Белагардом стигли пред Нови, Руси и Црногорци их нису пустили да уђу у варош. Тада су делегати протестовали генералу Лористону због немогућности да изврше обавезу.³⁸

Чим су Црногорци сазнали за одлуку руског цара да се Бока преда Аустријанцима односно Французима, већином су се вратили кућама. Кад је генерал Лористон са 3000 војника испао из Дубровника, опсађивачи су се повукли у Херцег-Нови.³⁹

Упоредо са тим повлачењем, Французи су дошли пред Херцег-Нови и напали га (20. септембра). Са Французима су наступали и наоружани Дубровчани, који су за штете које су им нанели Црногорци

³³ Mémoires du Maréchal Marmont, duc de Raguse, de 1792-1832, T. III, Paris 1857, 17-18, Д. Лекић, Маршал Мармон и Црна Гора, „Историјски записи” бр, 1/1962, 40-41.

³⁴ Ј. Јовановић, Стварање, 178.

³⁵ П. Ковачевић, Флота, 74.

³⁶ Ј. Јовановић, Стварање, 177.

³⁷ Д. Лекић, Спољна политика, 210.

³⁸ Исто, 209.

³⁹ Д. Вуксан, Петар I, 155.

при опсади спалили много кућа у Мојдежу, Каменом и Мокринама. Борба пред Новим водила се ножевима прса у прса. Французи су се морали привремено повући ка Вучјем Ждријелу. Погинуло је више од 3000 Француза, међу којима осам официра. Црногорци су (21. септембра) ушли у Конавле и попалили сва села на која су наишли, за освету за паљевине пред Новим. Митрополит Петар I је (24. септембра) поново заузео Дебели Бријег. Како је после тога опасност од Француза из Дубровника јењала, Д. Сењавин је пред Херцег-Новим оставио мало руске војске, а задржао је свега 2000 Црногораца и 1000 Примораца.⁴⁰

За борбе вођене прве половине септембра карактеристично је писмо упућено (13 т.м.) из Херцег-Новом капетану Нику Паликући у Трст, у којем је речено да се борбе у предграђима воде свакодневно и да су главе Француза расуте по улицама као репе за продају.⁴¹

Владичин приказ битке под Херцег-Новим био је (1. октобра) подробнији. Французи су се зауставили у Суторини и у подграђу новске тврђаве. У свануће 2. октобра почели су стезати обруч око новске тврђаве. Руски бродови су отворили топовску паљбу на непријатеља, сметајући му да приђе самим зидинама. Пројектили и картеч са лађе „Јарослав”, са које се стално пуцало, зауставили су наступ Наполеонових гренадира. Дубровчани су опет палили куће у предграђу, а затим су две колоне, састављене од гренадира, пошле на јуриш против Црногораца и Бокеља у спаљеним селима Мојдежу, Каменом и Мокринама. Владика је оставио неколико одељења да дочекају Французе, а осталу војску задржао је у резерви, за појачање претходнице. Црногорци су јатаганима дочекали Французе и у клању прса у прса били попуњавани из резерве. Упорношћу на првој линији и заобилажењем терена непријатељ је приморан на одступање, гоњен до мрака. Ноћи уочи 3. октобра гренадири су се почели повлачити пут Дубровника, ка брду Вучјем Ждријелу. Другог октобра са црногорске стране погинуло је 16 а рањено 17 бораца.⁴² Мармонови подаци су друкчији: у борбама 29. септембра и 2. октобра убијено је 350 Руса, рањено 600-700, заробљено 211, „сељака” је убијено 400, рањено је више од 800, а француски губици су износили 25 мртвих и 130 рањених.⁴³ Црногорски губици су били мали јер су они ратовали хајдучки, из засједе и заобилажењем иза леђа непријатеља, док су главни удар примили Руси и Приморци, те су имали и знатне губитке.

⁴⁰. Исто, 156.

⁴¹. Д. Лекић, Маршал Мармон, 46.

⁴². Д. Вуксан, Црна Гора у 1806, „Записи”, књ. XX, 205.

⁴³. Mémoires du Maréchal Marmont, t. III, 10-19.

Вицеадмирал Д. Сењавин је део Црногораца и Примораца задржао на новском прилазу Боке Которске а остале је послао кући.⁴⁴ После тога је у Бечу закључена конвенција о удруживању француских и аустријских снага да би се акцијом из Дубровника од Руса преузели Херцег-Нови и Котор. Акција је одложена за пролеће 1807, када је за заповедника образоване комисије поново изабран Белегард.⁴⁵

Крајем 1806. Руси су држали Херцег-Нови, Рисан, тврђаву Соко, околину Цавтата и управо заузет Хвар, а успели су и да са 20 великих бродова владају водама Мљета, Корчуле и Хвара као и да затворе Јадранске луке за француске лађе.⁴⁶ Тринаестог децембра са јонских острва дошли су адмирал Греков и Сарски, заповедници моћне флоте у Јадрану од 40 ратних брикова и сто товарних лађа и лађица топовњача. Ти пловни објекти носили су 18.000 људи за Херцег-Нови и Цавтат. На граници Црне Горе према Турској стајало је, наводно, 8000 људи. Са тим снагама могле су се обавити припреме за напад на Дубровник, тврђаву Ловријенац и луку Груж. Сењавин је очекивао и долазак Србијанаца и Руса преко Босне у Далмацију, што је алармирало Французе, који нису успели да пред Русима поврате острва. Генерал Лористон је у Дубровнику имао 6000 људи и три линијска брода. Незгода је била у томе што се оскудевало у храни а доста је војника умирало по болницама.⁴⁷

Ратно стање продужено је у Боки и 1807. године. Првога јануара вицеадмирал Д. Сењавин пошао је са бродовљем у Херцег-Нови. Ту се задржао мање од две недеље, јер је 13. јануара отпловио за Крф, оставивши у Новом капетана Баратинског и само три линијска брода.⁴⁸ У првој половини фебруара настало је гомилање руских и француских трупа око Цавтата. Французи су довлачили јединице из Напуља и Вероне (укупно 23.000), а Руси су и даље чекали један корпус Србијанаца, јер постојеће снаге нису биле, са Црногорцима, довољне, за веће оперативне захвате. Француски наступ према Босни и спајање са босанским Турцима био је и даље у игри, јер се тако најсигурније могло испречити Србијанцима и Русима да сиђу на море. Црногорци па и Бокељи морали су чекати потезе Бошњака, и били су у недоумици где ће се отворити нова ратна попришта. Порта је ћутала као сфинга и ништа није поручивала.⁴⁹

⁴⁴ Д. Лекић, Спољна политика, 212.

⁴⁵ Т. Erber, Storia della Dalmazia dal 1787 al 1814, parte seconda, Zara 1888, 59

⁴⁶ СБА III, 526 (30. XII 1806).

⁴⁷ Исто, IV, 154 и 124 (4. II и 3. I 1807).

⁴⁸ Д. Вуксан, Петар I, 159.

⁴⁹ СБА IV, 179-80, Хољевац са Тронеђе 13. II 1807.

У другој половини фебруара 1807. један црногорски одред био је смештен у Херцег-Новом, са задатком да мотри на Французе у Дубровнику, па и да у погодним околностима пође на Дубровник, нарочито ако би Французи напустили град.⁵⁰ За то време генерал Лористон је на страни према Херцег-Новом саградио три утврђења, у која је сместио по 12 топова, користећи кулучки рад дубровачке сиротиње. Једина му је незгода била што је у Дубровнику имао хране за свега четири месеца.⁵¹

Првих дана марта Степан Санковски писао је заповеднику руског одреда И. Исајеву да га, на основу писма црногорског митрополита, може обавестити да се нерегуларне црногорске чете налазе у покрајини према Котору а регуларне у Херцег-Новом, обе ове војске требало је најпре да крену на Требиње а потом на Никшић.⁵² Прве декаде марта Французи и босански Турци пошли су против Руса у Боки и Црној Гори, аустријске уходе су поново јавиле о немогућим цифрама 30.000 Француза и 50.000 Турака; валија је кренуо са 1200 бораца у Никшић. Два француска официра шпијунирала су у Србији и преко Ужица и Сарајева вратила су се у Далмацију.⁵³ У пролеће 1807. Бошњаци су преговарали са Русима, Црногорцима и скадарским пашом,⁵⁴ што није омело Бокелје да недељама узнемирују турски простор према Требињу, уживајући подршку тамошњег српског живља који им је прилазио.⁵⁵

Постоји једна чудна вест фојничких фратора да су босански Турци 9. јула изненада, на јуриш, заузели Херцег-Нови и сасекли затечене Русе, Црногорце и Бокелје, ту је заробљено хиљаду војника и заплењено 25 топова великог калибра, хаубица, ухватили су и неког православног епископа.⁵⁶

После мира закљученог у Тилзиту разочарани митрополит Петар I повукао је војску у Црну Гору, где је владала смртност од глади. Французи су искористили настало стање те су 29. јула 1807. заузели Херцег-Нови. Французи су се улогорили у Суторини, али не задуго, јер су се ускоро повукли у Цавтат, праћени бокелјско-црногорским одредима.⁵⁷

У Херцег-Новом постојали су руска болница и складишта у закупљеним кућама варошких трговаца и имућних грађана којима руске власти, без средстава, нису исплатиле закуп. И друге некретине

⁵⁰. Первое сербское восстание I, 323 (23. II 1807).

⁵¹. СБА, IV, 204 (24. II 1807), Хољевац са Зрмање.

⁵². Первое сербское восстание, кн. I, 327 (4. III 1807).

⁵³. СБА IV 264, 267 (ухода из Травника 11. III 1807).

⁵⁴. Исто, 544 (14. V 1807).

⁵⁵. Т. Ербер, Сторија, II, 56.

⁵⁶. СБА IV, 761 (7. VIII 1807).

⁵⁷. Л. Томановић, нав. дјело, 74; Исписи из париских архива, 228 (3. IX 1807).

дате су им у најам те ни оне нису по уговору компензиране. Повериоци руске општине била су и 12 лица која су била у руској служби али без плате.⁵⁸

Чим су се инсталирали у Херцег-Новом, Французи су почели изградњу пута Херцег-Нови - Будва, раније испланиран, и то на бази бесплатног кулука месног становништва, коме је дат рок од свега месец дана да посао заврше. У самом Херцег-Новом такође су почели други грађевински радови.⁵⁹

Првих дана септембра 1807. Руси су поново држали гарнизон у Новом, са 1200 војника, и у луци са једним линијским бродом, са два брика и са неколико малих наоружаних пловила. Кад су се Руси коначно повукли из Херцег-Новог, Французи су поново палили нека села и предграђа Херцег-Новог, да би истерали сакривене ребеланте. Другог октобра 1807. Руси су поново напали Французе у Херцег-Новом, који су се повукли у Суторину.⁶⁰

Према аустријским обавештајним подацима, Бокељи и Црногорци су извели неку „револуцију”, повезани с Енглезима, подстичући и Далматинце на устанак. Иако је предстојала зима, народ се склањао у брда, а Енглези су упали, наводно, у Мостар и још у нека места које су Французи привремено напустили.⁶¹

Децембра 1807. Ђ. Војновић и архимандрит Ивковић (кандидат митрополита Петра I за епископа Херцег-Новог) још су се бавили у Бечу, где су стигли из Русије, камо су пошли јула исте године.⁶²

Генерал Лористон у Дубровнику установио је политичке контакте Ђорђа Војновића (са станом у Херцег-Новом и Котору) са митрополитом Петром I, као и да митрополит са сарајевским трговцем Будимлићем преко Бјелопавлића одржава везу са руским генералним конзулом у Београду К.К. Родофиникином.⁶³ Од октобра 1807. развило се кријумчарење соли. Власти су цариницима доделиле 7 жандарма, а Покрајинска делегација, орган француске владе, објавила је (31. октобра) проглас о промету соли у седам тачака.^{63a}

Француски официри су, као и раније, преко Травника одлазили у Босну казујући да ће у месецу априлу узети Херцеговину и целу Албанију.⁶⁴ У жељи да реши ситуацију у Скадру, маршал Мармон је (у

⁵⁸. Историјски архив у Котору (=ИАК) DEBOF I², 8/2, 8/1, 16; IV, 69 (19. XI 1807).

⁵⁹. ИАК, DEBOF I, 3, 4.

⁶⁰. T. Erber, Storia, II, 56.

^{60a}. ИАК, DEBOF IV, 39, 41, 41/4, 75 (19. XI 1807).

⁶¹. СБА, IV, 110, Хољевац са Зрмање 30. XII 1807.

⁶². Грађа бечких архива, књ. I, 295 (28. XII 1807), 392 (17. VII 1808).

⁶³. СБА V, 94 (17. I 1808).

⁶⁴. Исто, 250 и 267 (22. и 29. II 1808)

другој половини маја) позвао на разговор митрополита Петра, и то у Херцег-Новом, а интензивирао је градњу друмова Котор - Скадар и Далмација - Мостар.⁶⁵

Средином јула 1807. Французи су страдали на терену који су минирали Црногорци код Херцег-Новог, па су рањенике пренели чак у Книн.⁶⁶

У лето 1808. побуна је било на више места под француском окупацијом (Брајићи, Кривошије, Рисан). Митрополит Петар I слао је своје људе да подстакну народ да се буну и у селима око Херцег-Новог.⁶⁷ У другој половини јула из жандармерије у Новом (у Херцег-Новом и Перасту жандарма, бивших пандура, било је 139) јавило се дезертерство.⁶⁸ Изазивач „нереда” у ширем новском крају био је Мико Андрић из Мојдежа, који је (јула 1808.) искористио незадовољство народа.⁶⁹ Разлога за нерасположење било је више. На сељаке и поморце вршен је притисак да се „добровољно” јаве за служење у француској морнарици. Села обухваћена овом акцијом била су: Крушевица, Бијела, Баошићи, Кумбор, Сасовићи, Камено, Ратишевина, Кути и Требјеса.⁷⁰ По основи кулука или уз минималне дневне награде свет је теран да изграђује путеве Дубровник - Котор и Будва - скадарски крај.⁷¹ На деоници друма код Херцег-Новог 31. августа 1808. било је на послу 230 аргата и 15 мајстора. Слично је било и на Дебелом Бријегу.⁷² Народу није било право ни због црногорске отимачине стоке, која није престала ни септембра 1808, капетан жандармерије у Херцег-Новом обавестио је бокелског сердара Крста Висковића да су Црногорци са једним Дубровчанином извршили крађе стоке у ноћи 17. септембра.⁷³

После жетве и бербе 1808. јаче је кренула привредна делатност. Установљен је званичан курс француског и осталог новца. Пазарни дани постали су живи али и прилика за обрачуне. У Бару на пазарни дан који се одржавао у недељу начињена је гужва због убиства два француска официра, којом су приликом запаљене и две куће.⁷⁴ Било је и замена земљишних парцела, којом приликом су три Требињца који су (1804) заменили поседе са једним Новљанином, покушали да уђу у

⁶⁵ Исто, 867 и 868.

⁶⁶ Исто, 855 (22. VII 1808).

⁶⁷ Ј. Јовановић, Стварање, 238.

⁶⁸ ИАК, DEVOF VI, 46 (25. VII 1808).

⁶⁹ ИАК, DEVOF V, 116-6'.

⁷⁰ Исто, 2 (31. XII 1808).

⁷¹ СБА V, 936, Хољевац са Зрмање 2. IX 1808.

⁷² ИАК, DEVOF IX, 18-18' (1. IX 1808), 87 (3. IX 1808).

⁷³ ИАК, DEVOF VI, 258/1 (20. IX 1808).

⁷⁴ Исто, 117-118/2.

ранији посед у Жвини, Сутомору и „код Гоге”, вероватно због неизмирених новчаних додатака компензацији од 1180 пјастри.⁷⁵ Оживела је пловидба, те је новски карантин добио на значају, посебно за лађе са Крфа. Почетком септембра за бродове који су долазили са Леванта карантин је износио 28 дана, али је крајем истог месеца лазаретски термин повећан на 40 дана, те су неки поморци тражили да се „чишћење” временски скрати.⁷⁶ Контумацију су морали да обаве и службеници великих сила при доласку из Скадра.⁷⁷ Јуна 1808. у Новом се развио један специфични занат - прављење кошара за пренос камења при градњи путева; крајем маја издат је налог за набавку 250 наредних кошара.⁷⁸

Људи из херцеговске општине одржавали су интензивни контакт са Црногорцима. Делегат француске владе из Котора, Пауличи, тражио је од новске општине да обзнани наређење да ће по војним законима бити најстрожије кажњени сви они који буду установљавали додире са црногорским непријатељима. После тога је нови заповедник Херцег-Новог поштрио режим за отварање и затварање градске капије.⁷⁹ У првој половини фебруара 1808. велики део француског војног контингента из Далмације привремено је пребачен у Боку Которску како би се обавила регрутација која је избегавана.⁸⁰ У јуну месецу један поручник из херцеговског гарнизона писао је митрополиту Петру I да је чуо да се Карађорђева војска налази на граничном подручју према Црној Гори, и да би било добро да неки одред црногорске војске пође у сусрет Карађорђу и евентуално му пружи помоћ.⁸¹

Година 1810. прошла је у Херцег-Новом без акција које би привлачиле пажњу. Французи су повећали опрез према Црној Гори.⁸² Година 1812. опет је била мирна и историјски незанимљива. Те године Русија је водила тешку борбу с европском војском Наполеона. Да би француску војну силу ангажовали и на каквој другој страни, Руси су планирали устанак у Наполеоновој Илирији. За тај подухват ангажовани су неки црквени достојанственици, на пример архимандрит Гаговић из Пиве, који би изазвао покрет устанком у Херцеговини и Босни те устанике оријентисао према Далмацији. Руси су нереално

⁷⁵ Исто, 233-33/1 (23. IX 1808).

⁷⁶ ИАК, DEVOF V, 32/1 (5. IX 1807), 32 (31. XI 1807).

⁷⁷ Первое сербское восстание, кн. I, 162, мајор Милетић 11. X 1808.

⁷⁸ ИАК, DEVOF VI, 190/4 (29. VI 1808).

⁷⁹ ИАК, DEVOF VI, 62-8 (16. II 1809).

⁸⁰ СБА VI, 72 (16. II 1809).

⁸¹ Д. Вуксан, Црна Гора 1809. и 1810. године, „Записи”, XXII, децембар 1939, 324.

⁸² СБА IX, 218 (7. IV 1811).

планирали да се из устанка и покрета извуче огромна војска од 600.000 бораца Јужних Словена. Французи, забављени у Русији, такође су били заинтересовани да покрену друге, конкретно балканске Турке. Порта није желела да крвари за друге, те није примила француског генерала Андреотија, који је у поменутом смислу имао да загреје Дивански савет. Минимални програм састојао се у проласку француске војске преко Босне, да би се угушио устанак и државни почеци у Србији. Андреоти је наводио да су србијански устаници намеравали да се пробију до Црне Горе, пресеку Босну од остале царевине а затим са Црногорцима нападну Далмацију.⁸³

После удара који је Наполеонова војска издржала у Русији од руске војске и зиме, Наполеонова армија је још била способна за борбу. Јануара 1813. она је тражила да се по Илирским Покрајинама сакупи 2500 товарних коња за војску.⁸⁴

Концем лета 1813. митрополит Петар I је покушао да преузме Котор.⁸⁵ Пред опасношћу да Аустријанци продру у град, у Херцег-Новом као и у Дубровнику зазидане су две градске капије, па се могло улазити и излазити само на једној. О томе је писано митрополиту Петру, у кога су православни Бокељи полагали наду.⁸⁶ Митрополит је (10. септембра) упутио проглас грбаљским кнезовима и осталим старешинама, у коме је најавио долазак у Маине по наређењу руског цара и британског двора. У томе манастиру требало је постићи начелну сагласност у вези с уједињењем Црне горе и Боке Которске. У то време у Херцег-Новом било је 586 француских војника, највише у покрајини после Котора.⁸⁷

Француску посаду у Херцег-Новом сачињавали су војници из Хрватске, тј. хрватског дела Илирије. Они су се 20. септембра 1813. побунили, тражећи заостале плате. У Будви су убили команданта места, порезника и три друга официра, гарнизон од 40 војника из хрватских крајева ништа није предузео него су се војници повукли у тврђавицу. Будвани су потом отворили варошку капију и позвали митрополита у град. Двадесет шестог септембра гарнизон у луци Росе (која је спадала под Херцег-Нови), који су сачињавали Хрвати и Срби, повукао се у

⁸³. Грађа бечких архива, књ. III, 287, 289, 300 (20. VII и 10. VIII 1812). - Приликом рата у Русији Французи су у селу Славкову наишли на две француске одсечене главе (4. X 1812). То их је подсетило на „црногорске варваре”, с којима су ратовали у Далмацији и који су заробљеницима одрубљивали главу (Поход Наполеона в Россию в 1812. году, Москва с.а., 579.

⁸⁴. СБА X, 19.

⁸⁵. СБА XI, 153.

⁸⁶. Уједињење Црне Горе и Боке 1813-1814, (у даљем тексту: УЦРБ), књ. I, 4.

⁸⁷. Исто, II, 623.

Нови а у Росе је послата друга јединица. Сутрадан је из Херцег-Новог дезертирало 82 Хрвата као и IV чета батаљона који је припео из Дубровника. Два дана касније митрополит Петар се сместио у Тивту, а Црногорци су кренули у Бијелу и Херцег-Нови. Дан касније нападнут је на Веригама одред војника који су били на маршу за Херцег-Нови, да би прихватили 60 волова, транспортованих из Дубровника, они су морали да се повуку у Пераст.⁸⁸

Митрополит Петар позвао је (24. септембра) заповедника аустријске војске на сарадњу у освајању тврђава у Херцег-Новом и Котору; Црногорцима је, наиме, недостајала тешка артиљерија за рушење градских бедема. Тога дана енглески капетан Хост обавестио је митрополита о одлуци да напусти Боку, јер је посада у Котору већ била у опсади. Хост је скренуо пажњу на извесну количину барута који се налазио у „Шпањоли” и на острву Светога Ђорђа. Дан касније секретар новске општине дао је попис залиха муниције за топове и пушке у складиштима „Шпањоле” и „Фортемаре”.⁸⁹

Између 3. и 7. октобра Црногорци и Бокељи кретали су се према Бијелој и Херцег-Новом. Лађице и топовњаче које су биле упућене за транспорт волова вратиле су се под Пераст (4. октобра), јер су Енглези запленили поменуте волове. Шестога октобра лађице су кренуле у Херцег-Нови по другу партију волова из Дубровника.^{89а} Петога октобра Васо Ђурасовић, новски начелник, обавестио је митрополита Петра да су Енглези скинули топове са постоља у тврђави „Шпањоли” а који дан касније су понели и топове са приватних лађа.⁹⁰ Осмога октобра француски одред је на маршу изгубио три човека, те се вратио у Херцег-Нови. Десетого октобра копнене и поморске везе са Херцег-Новим су прекинуте.⁹¹

Херцег-Нови и „Шпањолу” су енглески војници заузели 12/25. октобра. Пошто су одвучени топови, Хост је наредио војницима да напусте Херцег-Нови и његове тврђаве. После одласка Енглеза, „Шпањола” је поново прешла у руке бранилаца. Првога новембра Сава Пламенац је ушао у Херцег-Нови, али су два дана и две ноћи биле потребне да се преузме „Шпањола”.⁹²

Четвртога новембра фактори здравствене службе у Херцег-Новом позвали су санитетског референта да организује строги надзор над лађама које су стизале из Албаније, и то зато што је у тој земљи беснела

⁸⁸. Исто, 612-13.

⁸⁹. Исто I, 16, 37-8, 61.

^{89а}. Исто, II, 614.

⁹⁰. Исто, I, 119, 167-68.

⁹¹. Исто, II, 614.

⁹². Д. Вуксан, Црна Гора 1813, „Записи”, књ. XX (1938), 130.

зараза.⁹³ Начелник новске општине Васо Ђурасовић предложио је (7. новембра) митрополиту да постави Стефана Бранковића за управника Лазарета у Суторини.⁹⁴ Дан касније митрополит Петар послао је једно одељење Црногораца да поново опседну Херцег-Нови и „Шпањолу”, које су браниоци поново посели. Тада су се у Херцег-Новом и у целој Боки виле три савезничке заставе - руска, аустријска и енглеска, али није било црногорске.⁹⁵ Цивилна управа са начелником, капетаном Васом Ђурасовићем, била је процрногорска.⁹⁶ Када управник Лазарета није хтео да преда дужност новопостављеном управнику, Ђурасовић је замолио митрополита да нареди смењеном управнику да одступи.⁹⁷ Ђурасовић је признавао власт Централне комисије у Доброти, те је њој јавио да Енглези желе да извуку дрвну грађу из две новске тврђаве коју су грађу довели Французи за бараке.⁹⁸

Двадесетог децембра 1813. аустријски генерал Милутиновић ушао је у Херцег-Нови, без обзира на митрополитова писма.⁹⁹ Изгледа да је наишао на отпор живља, те се удаљио и 8. јануара 1814. поново стигао у град са 213 војника родом из хрватских крајева. Одмах су поново измењена писма између генерала и митрополита Петра. Милутиновић је протествовао што је по митрополитову налогу његова експедиција заустављена на граници Боке, коју је имао да поседне у име противнаполеоновских савезника, он је уверавао да запоседање Боке од стране аустријске војске ништа не би прејудицирало у погледу коначне судбине покрајине. Аустријска војска је у Херцег-Новом установила гвардије, али је уважен митрополитов захтев да се не улази у новске тврђаве.¹⁰⁰

Услед повећаног кретања војске и људи, робе и бродова, појачана је у Херцег-Новом предострожност у погледу заразе, која је (око 1. јануара 1814) харала у Гацком и Корјенићима.¹⁰¹ Капетан луке добио је наређење да помније прати сумњиву робу искрцану у лазарету.¹⁰² Контумација је посебно извођена према пловним објектима који су долазили из Драча, за које су задуживани посебни стражари (гвардијани).¹⁰³ У Херцег-Нови стигао је и први брод из Гружа, о чему је морао бити обавештен митрополит.¹⁰⁴

⁹³ УЦГБ I, 107-08.

⁹⁴ Исто, 131, 127.

⁹⁵ Исто, 114-16. - Преглед војних операција: Д. Вуксан, Петар I, 205.

⁹⁶ УЦГБ I, 126, 127, 160-1, 157-8.

⁹⁷ Исто, 165-66 (12. XI 1813).

⁹⁸ Исто, 166-67.

⁹⁹ Д. Вуксан, Петар I, 205.

¹⁰⁰ УЦГБ I, 360, 360-69.

¹⁰¹ Исто, 229-30 (1. I 1814).

¹⁰² Исто, 355 (5. I 1814).

¹⁰³ Исто, 384-5 и 385-6.

¹⁰⁴ Исто, 389 (9. I 1814).

Прилике у Херцег-Новом постале су стабилније крајем јануара. Од застава једино је толерисана руска. Неки манифест који је објављен и у Далмацији, Трсту и Италији узнемирио је народ.¹⁰⁵ Лазарет је обавезно издавао дозволе бродовима за испловљавање.¹⁰⁶ Дужницима који нису намирли туђа потраживања одређиван је притвор.¹⁰⁷ Постављено је и питање исплате рата митрополитове позајмице од приватника.¹⁰⁸

Економски односи почели су показивати редовније облике и интензитет. Извесни занати у Херцег-Новом производили су израђевине и за митрополитов двор, на пример свећари који су слали свеће лојанице у Стањевиће. Преко херцеговског пристаништа лађе су превозиле у Дубровник и уље и александријски лан.¹⁰⁹ У контумацији се нашло и 13.731 либра сувог грожђа.¹¹⁰

Генерал Милутиновић је из Херцег-Новог послао у Требиње четири официра, али се разлози мисије нису могли у граду сазнати. Првих недеља фебруара у вароши је већ било 300 аустријских солдата, које су Новљани морали хранити.¹¹¹ Централна комисија, врховни извршни орган уједињених покрајина поставила је Стефана Зупковића, бившег судију, за надзорног органа на подручју Херцег-Новог и Роса, он би надгледао јавни ред и мир, царинике и продају соли у Херцег-Новом.¹¹² Као заступници Херцег-Новог у средишњим управним телима у Котору изабрани су градски начелник Васо Ђурасовић и Трифун Бронза.¹¹³ У првој половини фебруара у новском крају владала је необична хладноћа, па је у некој барци нађен и један смрзнути Пераштанин.¹¹⁴

Из разлога који нису познати, за новог управника Херцег-Новог митрополит Петар I означио је Стефана Зупковића, но он је одбио да прихвати ту дужност у завичајној вароши.¹¹⁵ Владика је стално оскудевао у новцу, те му је Ђорђе Војновић био гарант при позајмицама. Он му је (23. фебруара) отворио кредит на 400 талира, од новца који му је из Петрограда преко Трста стизао у Дубровник, Војновић је отплаћивао и владичине дугове код грофа Буровића и

^{105.} Исто, 420 (29. I 1810).

^{106.} Исто, 415 (29. I 1814).

^{107.} Исто, 336 (21. I 1814).

^{108.} Исто, 447 (7. II 1814).

^{109.} Исто, 160-1, 180 (12. XI 1813).

^{110.} Исто, 448 (8. II 1814).

^{111.} Исто, 276-77.

^{112.} Исто, 448-9.

^{113.} Исто, 462 (12. II 1814).

^{114.} Исто, 466-67 (10. II 1814).

^{115.} Исто, 484 (14. II 1814).

^{116.} Исто, II, 19 (19. I 1814).

других у Приморју. Како се куга проширила из Мостара до манастира Дужи код Требиња: Војновић је тражио 30 Црногораца и капетана Саву Станојевића да као стража спречавају промет преко турске границе.¹¹⁷

Херцеговска општина је такође слабо стајала у погледу новца, а нове удружене власти су општини наметнуле исплату 440 талира. Васо Ђурасовић, који је остао на ранијој дужности мада није припадао митрополитовој фракцији, јадао се да је током протеклих седам година Херцег-Нови најтеже осетио последице ратних збивања - пљачке, паљевине, пустошење поља. По одласку француског окупатора, терет одбране насеља и утврђења пао је на општински трошак. Материјалне користи од Лазарета и луке Росе ишли су у јавну касу нове државице. Херцег-Нови је морао штитити Боку од заразе са турског подручја те и на том задужењу је трошио. Стога је било разлога да се град ослободи новог намета, па чак и да добије новчану помоћ.¹¹⁸ Ђурасовић је предложио митрополиту да се обзнани декрет којим ће се у интересу јавног мира забранити пресуђивање у грађанским споровима са деликтима из ранијег времена.¹¹⁹

Средином марта 1814. у Херцег-Новом је боравио руски пуковник Никич. Он је имао послова са генералом Милутиновићем и са члановима Централне комисије из места. Ови су му дали реч да ће убудуће извршавати његове налоге и да ће се клонити свих сплетки које су их у прошлости ометале у раду. Реч је о две котерије које су се надметале. Некако у то време митрополит Петар је енергичним порукама успео да спречи унутрашње размирице две удружене покрајине и да осигура мир и безбедност.¹²⁰

У другој половини марта 1814. новске твђаве су биле без страже, а општина није могла ништа предузети да аустријски војници улазе у фортификације. Генерал Милутиновић је имао састанак са митрополитом у Суторини, кад је владика пре тога долазио у Херцег-Нови, али су Аустријанци измислили нову причу, вероватно да се народ опусти и разиђе, па да онда ћесарови солдати овладају у потпуности и градом и утврђењима. Народ је био огорчен и необуздан, јер није имао хлеба, и у таквим условима ред не би успоставило ни 5000 војника.¹²¹ У таквим околностима мир се могао обезбедити ако би дошли Црногорци уз препоруку митрополита и пуковника Никића и храна.¹²²

¹¹⁷ Исто, 28-30 (23. II 1814).

¹¹⁸ Исто, 462 и 496 (3. III 1814).

¹¹⁹ Исто, 89 и 573 (8. III 1814).

¹²⁰ Исто, 123, 524-5, 520.

¹²¹ Исто, 141-42 (Ђ. Војновић митрополиту 22. II 1814), 175-6 (3. IV 1814).

¹²² Исто, II, 166-67 (Ђ. Војновић 30. III 1814).

Средином априла Никич је упозорио новску општину да буде на опрезу према ћесаровцима и да у случају потребе помогне заповеднику тврђаве „Шпањоле“, руском официру. Никич је утврдио да је у последње време било покушаја да се унесе неслога и наметну рђави односи са суседном Аустријом; власти и већина народа су успели да превладају злонамерне, те је успостављен поредак; Никич је тврдио да се више не треба плашити аустријске интервенције, иако су и даље пужни будност и строго обављање дужности. Заповеднику „Шпањоле“ издате су смернице. Никич је указао на пример неких малих општина у Боки, које су се жртвовале, не питајући за коначну судбину, тим пре се то може очекивати од Херцег-Новог.¹²³

У одговору на митрополитово писмо, генерал Милутиновић је у подужем излагању (20. априла) напоменуо да су измишљене клевете да ће православни поданици под влашћу аустријског цара наилазити на тешкоће у исповедању вере и бити злостављани. Те приче је Милутиновић чуо и од грофа Ђ. Војновића. Њему насупрот, начелник новског среза Васо Ђурасовић, иначе један од митрополитових људи, рекао је да Бокељи никад нису били тако срећни као у време малобројних година прве аустријске владавине, кад је доста урађено за просперитет народа па и за помоћ Црногорцима у житу.¹²⁴

Руско-митрополитова фракција истрајавала је у својој политици. Ђорђе Војновић послао је верног општинског кмета и неколико Црногораца да уходе ћесарову војску у Конавлима. Бокељска војска у Боки, без хране и трошка, није била у стању да обезбеди чување покрајинских међа. Никич, такође без новца, мислио је да се именовањем нових људи на челне дужности може однекуд извући неопходан новац. Војновић је, пак, сматрао да сам Никич треба да дође у Херцег-Нови и обезбеди средства, јер он има власт. За чување границе 20. априла стигло је у Херцег-Нови 60 Грбљана.¹²⁵ У недостатку финансија, Никич је примао арбанашки кукуруз од неких грађана, издајући признанице на одређене своте.¹²⁶ Херцег-Нови био је и обавештајно средиште и за вести са других страна. Неки поморци Грци из Јањине изнели су да ће Руси, кад се врате из Француске, заратити са Турском и да ће Боку са Црном Гором саставити са Србијом,¹²⁷ која је већ била покорена.

^{123.} Исто, II, 220-21 и 556 (18. IV 1814).

^{124.} Исто, 239-43 и 562-64 (20. IV 1814).

^{125.} Исто, 243-44 (20. IV 1814).

^{126.} Исто, 262-63 (25. IV 1814).

^{127.} Исто, 261-2 (24. IV 1814).

Крајем априла и представници власти у Херцег-Новом обавештени су да Бока коначно потпада под Хабсбуршку царевину. Васо Ђурасовић и четири судије (Антоније Н. Зарсвић, (неписмени) Сава Беговић, Никола Мусић и Тодор Гојковић) протестовали су код митрополита зато што је јављено да је Бока дужна да призна ћесарово покровитељство. Аустријски генерал Томашић је још 4. марта јавио новској општини да је припала бечком цару. Тада је Саво Пламенац био делегат Херцег-Новог при Централној комисији. Томашић је два пута слао војску под генералом Милутиновићем на Боку, али су општине, па и новска, остале под руским барјаком.¹²⁸

Пуковник Никич слушао је руске заповести, те је уместо 110 стражара у Херцег-Новом распоредио само 60, наводно зато што је свуда владао ред.¹²⁹

У Херцег-Новом су се шириле разне гласине. У последњој недељи маја форсирана је фама да је цар Александар намеран да успостави Млетачку Републику са њеном некадашњом територијом, под управом свога брата.¹³⁰ У општем бунилу јавиле су се и размирице између Новљана и Ришњана, па су Ришњани повукли своје завичајнике који су живели у Новом.¹³¹ Када је генерал Милутиновић ушао у Нови, у месту се налазио пуковник Никич и нешто Црногораца. Околна села су се дигла на оружје, али из Херцег-Новог није показана никаква иницијатива.¹³² Завладала је рах *austriaca*.

* * *

Под турском влашћу Херцег-Нови је био поморска база и центар муслиманског корсарства у средњем делу Јадрана. Млечани су такође у Новом образовали поморски пункт за контролу улцињских и арбанашких пирата. У доба Наполеонових освајачких ратова, ривалске државе су се против Француза бориле и на мору, постављајући блокаду довозу хране, сировина и Наполеонове војске. Најпре су Французи посегли да се гусарством боре против британске поморске силе.¹³³ Француски корсари ловили су у Јадрану и друге лађе, на пример ђеновљанске и дубровачке.¹³⁴ Француски гусарски брод Луја Мареја

¹²⁸ Исто, 273-75 (2. V 1814).

¹²⁹ Исто, 294 (9. V 1814).

¹³⁰ Исто, 530-31 (27. V 1814).

¹³¹ Исто, 374-75 (5. VI 1814).

¹³² Д. Вуксан, Други долазак Аустријанаца у Боку и посљедице, „Записи” XXIV, 13.

¹³³ П. Буторац, нав. дјело, „РАД ЈАЗУ” 265, 202-3.

¹³⁴ V. Ivančević, Đorđe Vojnović u Dubrovniku g. 1396, „Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru” VII (1958), 272-73.

ухваћен је маја 1793, па заглашен (децембра 1797), и то у луци Росе, која је била зависна од Херцег-Новог.

Година 1806. била је врло значајна за хајдучију на Јадрану, коју су ратујуће државе поступно манифестовале једна према другој. Тада је почела руска окупација Боке Которске, а са њом и модерно бокелско корсарство. Тадашња администрација је основала у Херцег-Новом сталан суд за поделу гусарског плена. Председник му је био Ђорђе Војновић.¹³⁵ Већ тиме је гусарство са политичко-државном задршком легализовано. Поред тога, таква поморска делатност требало је не само да накнади губитке помораца, настале услед ратних дејстава, него и да сузбије француско присуство у Јадрану, дакле и њиховог поморства и привреде. Хватани су и дубровачки бродови, јер су Руси сматрали да су Дубровчани, иако окупирани, пришли завојевачу. Руска управа је својим прогласом од 1. јуна 1806. дала повластице корсарима. Новљани и остали Бокелји који би почели да гусаре могли су да јавно плене, као каква ратујућа страна, француско-млетачке, дубровачке и остале лађе које би радиле за Наполеонову ратну машину и привреду. Одредба о дубровачким пловним објектима издата је још 16. маја, дакле пре општег прогласа. Руска команда се плашила да Французи не би реквирирали многобројно дубровачко бродовље, па га и наоружали за своје циљеве.¹³⁶

Из године 1807. постоји жалба патрона Ивана Вучетића са Хвара против бродовласника Павла Живковића, који је ухватио његову брацеру са робом и одвукао је у новску луку. Заплена је обављена 8. јула, дакле после закључења Тилзитског мировног уговора, суд је осудио Живковића да врати лађицу са товаром и да накнади трошкове које је Вучетић имао у вези с тим.¹³⁷ Гусарили су не само бокелски Срби, него и Хрвати, односно људи са италијанским презименима.

Кад су се руски бродови повукли са Јадрана, неки Бокелји у руској корсарској служби прешли су у истој функцији под британску заставу. Позната су имена подвижника ове врсте - Михаила Вучетића, Божицара Циговића и других.¹³⁸ Средином маја у Молунту (северно од Херцег-Новог) заплена је бригантин Миха Гојена, који је затим експедован у Херцег-Нови, где је Ђ. Војновић лађу ослободио сужањства. Гусари под руском заставом запленили су и бригантин Николе Богдановића и још једну лађу Николе Југовића.¹³⁹

¹³⁵ С. Мијушковић, Француско проскрибовање..., „Годишњак ПМК” III, 97.

¹³⁶ Исто, 107; И. Злоковић, Поморство Боке за време руске управе (1806-1807), „Годишњак ПМК” V (1950), 113, 123.

¹³⁷ ИАК, DEVOF III, 58-58/4 (16. X 1808).

¹³⁸ С. Мијушковић, нав. дјело, 107, Злоковић, Поморство Боке. 123.

¹³⁹ Државни архив у Дубровнику, Div. for. CCHL, 196.’

Септембра 1807. Иван Сталио из хварског Старог Града добио је у Котору накнаду од 4100 флорина за пловни објекат који су у вишкој луци отели Богдан Ђиновић и Ђура Старчевић из Херцег-Новог. Гусари Ђорђе Стојковић и Марко Пјеска у друштву са друга два брода из Херцег-Новог отели су близу Monte d' Ezio in Rodi (Апулија) лађу Ђорђа Макрединоа.¹⁴⁰

Тако је град Херцег-Нови, уз доста ожиљака, претуррио преко глава својих варошана тешке, гладне и кужне године Наполеновог времена.

Bogumil HRABAK

SUMMARY

The author treated the events concerning Herceg Novi, important for trade with Herzegovina and Dubrovnik as well as maritime links, based on the published materials from the Archives of Kotor and Vienna. In that period the town witnessed four occupations: Austrian (1797-1805), Russian (1806-1807), French (1807-1813) and the second Austrian (from 18 on). Russian - French relations on the terrain caused numerous clashes and conflicts. There was a group of Russian supporters (Djordje Vojnovic) who cooperated with Petar I the Metropolitan Bishop of Cetinje, and another more locally oriented. There were several combats. When the Russians completely withdrew, the French took over the fortresses of Herceg Novi. Another period of intense activities started in 1813 when the French started withdrawing. The Russian organized the pirates of Herceg Novi against the French. Only the third Austrian attempt succeeded and after it the permanent Austrian rule began.

¹⁴⁰ ИАК, DEBOF I, 22.